

Михайло МАРУНЧАК

МАРКІЯН ШАШКЕВИЧ І “ПРОСВІТА”

З 125-річчям від дня смерти Маркіяна сплітається велика дата сторіччя існування Товариства “Просвіта”, яка в своїй історії праці на Рідних Землях і в еміграційному розсіянні тісно пов’язана з ідеями великого Маркіяна, властиво виросла на його посіві, а коли розвинула свою працю серед широких мас, піднесла на своїх вітрилах високо прапор безсмертного Пробудителя.

Коли Галицька Руська Матиця, перше освітнє товариство в Західній Україні, враз зі Ставропігійським інститутом та Народним домом у Львові потягнули на політичні манівці москвофільства, молоде покоління того часу, яке в своєму серці плекало шашкевичівські ідеали, оглянулося за новою організацією, яка мала б служити тим справам, яким внаочі служила Галицька Руська Матиця та Головна Руська Рада, що під тиском нової хвилі австрійського абсолютизму самоліквідувалася в 1851 році. По довгих нарадах таке товариство постало і прибрало дуже скромну й величну назву “Просвіта”. Сталось це 8 грудня 1868 року у Львові. Внедовзі ціла Галицька волость була покрита тисячними клітинами “Просвіт”, над якими головним проводом стануло Матірнє Товариство у Львові, яке промінювало своєю працею на інші області України, включно з Києвом, Зеленою Буковиною, Карпатською Руссю, українським поселенням на Балкані, в Канаді, З’єднаних Штатах Америки, Бразилії, Аргентині, Парагваї, Урагваї та Далекому Сході.

Вже взаранні своєї історії Товариство “Просвіта” пов’язувало свою працю та свої великі річниці з великими датами прослави Маркіяна. Коли в 1887 році велася підготовка відсвяткування річниці появи “Русалки Дністрової”, то Матірнє Товариство “Просвіти” на чолі зі своїм заслуженим головою д-ром О. Огоновським перше заговорило в цій справі. Появилися статті в часописах та в календарі “Просвіти”, а вкінці окрема монографія О. Огоновського під назвою “Маркіян Шашкевич, про его життя і письма”.

Склалось так, що в 1893 році Товариство “Просвіта” відмічувало свій ювілей 25-річчя праці. Глибокі просвітні уми того часу подбали, щоб цей ювілей пов’язати з 50 річницею від дня смерти Маркіяна і з цієї нагоди перевезти тлінні останки поета з Новосілок до Львова. Філія “Просвіти” в Камінці Струмівській на чолі з о. Михайлом Цегельським подбала про підготовку святкування на місці, а Головний віділ Товариства “Просвіти” – про святкування у Львові. Перевезення тлінних останків Маркіяна обернулось в тріумфальний похід Пробудителя та його ідеї. Тоді теж появилася праця під назвою “М. Шашкевич, його життя і значення”.

Не тільки город Льва вшанував пам’ять Маркіяна, піднесли ці святкування міста і села, в читальнях і церквах пили слова хвали тому, що воскресив їх життя

із національних мертвих. В 13 років після побідного маршу Пробудителя взнісся на його гробі мосяжний пам'ятник і знову сталося це старанням “Просвіти”.

Коли в 1908 році “Просвіта” святкувала своє 40-річчя, то в тому часі старанням Матері “Просвіти” перенесено тлінні останки сина Маркіянового Володимира до гробниці Батька.

Сторіччя від дня народження Маркіяна в 1911 році проходило в Львові, Підлиссі, у філіях та читальнях в цілому краї та на еміграції ще величавіше, як це було в 1893 році. Ідеї Маркіяна та праця “Просвіти” приносила свої багаті плоди. Тисячні маси маніфестували свою національну зрілість, а на Білій Горі станув могутній Маркіянів Хрест, який на хвилях вітру перегукувався з Каневом Батька Тараса. Вже до того часу побачило світ при допомозі “Просвіти” перше повне видання творів Маркіяна Шашкевича (1906), яке зредагував голова “Просвіти” Юліян Романчук, щоб в 1913 році появитися в більшому другому виданні.

Побідним походом просвітної праці та шашкевичівської ідеї йшла “Просвіта” тоді, коли польська окупаційна влада переводила на читальнях “Просвіти” нечуваній в історії культури “пацифікаційний” розвал. З понищених бібліотек та будинків вносилися нові, а поліційні побої на просвітянських діячах гартували тільки народного духа. Прийшов, однак, 1939 рік. Носії “пролетарської культури” угробили негайно 84 філії, 3208 читалень, розграбили 2997 бібліотек враз з центральною бібліотекою у Львові, перестали існувати теж з наказу 2065 театральних гуртків, 1105 хорів, 104 оркестри, 845 гуртків любителів книжки, 533 гуртки Молодої Просвіти, 439 самоосвітні гуртки. Новий фашистсько-німецький окупант теж не дозволив на існування Товариства “Просвіти”. Він теж не дозволив на масові шашкевичівські святкування на Підлиссі. Таким чином, просвітянські клітини серед української діаспори залишилися без Матірнього Товариства. Всі вони в цьому році відмічують 100-літні роковини цілої “Просвіти”. “Шашкевичіяна” включається в ці святкування, бо вони є одночасно святкуваннями ідей Того, що був прапором для Товариства “Просвіти” за цілий час її славного існування!

Шашкевичіяна. – Вінніпег, 1968. – Ч. II. Р. VI. – Листопад. – С. 227–228.